

povijest hrvatskoga kazališta u kojem je autorica provela veći dio svoga profesionalnoga puta i u okrilju kojeg je nastao velik broj njezinih dosadašnjih studija, kao i radova objelodanjenih u ovoj posljednjoj knjizi. Znanstveni, kazališno povijesni pristup stoga mahom dominira u radovima u kojima je riječ o kazalištu i kazališnim umjetnicima 18. i 19. te prve polovice 20. stoljeća te u autoričinim osvrtima na nekoliko važnih recentnih teatroloških izdanja, dok će u radovima o autoričinim suvremenicima, bilo znanstvenicima i proučavateljima kazališta, bilo glumcima, redateljima i uopće kazališnim ljudima, biti mjesta i za intimno i za javno, kao i za osobno i nadosobno, dakako u različitim omjerima, ovisno već o autoričinoj bliskosti ili povezanosti s osobom ili temom o kojoj piše. U jednim će prevladavati znanstvenička akribija i teatrološki diskurs, u drugima će kazališno povijesna raščlamba njihova prinosa povijesti i suvremenosti hrvatskoga kazališta biti nadograđena osobnim sjećanjima i dogodovštinama te osjećanjima poštovanja, naklonosti i/ili prijateljstva, pa i neskrivenog divljenja osobama kojima je pojedini rad posvećen, od Dragutina Tadijanovića preko Ene Begovića do Ivana Jindre. Sklonost i umješnost u oblikovanju teatroloških portreta značajnih hrvatskih kazališnih umjetnika autorica je, napokon, pokazala i u nizu svojih prethodnih radova – kako znanstvenih priloga u svojim autorskim knjigama (npr. glumica u knjizi *Zaustavljeni trenuci glume* ili pisaca, gluma-

ca i redatelja u knjigama *Povrat u nepovrat* i *Novi sadržaji starih tema*), tako i u brojnim monografijama koje je priredila i uredila, primjerice o Špiri Guberini, Kostu Spaiću ili Josipu Marttiju. Portreti u ovoj knjizi važni su i zbog toga što je dijapazon portretiranih proširen uključivanjem proučavatelja hrvatskoga kazališta, kao što su Nikola Vončina i njegov prilog proučavanju povijesti i teoriji hrvatske radiodramske produkcije ili Vida Flaker, dugogodišnja djelatnica Akademijina instituta u Opatičkoj 18, tekstologinja i prevoditeljica. Kao što i naslov ukazuje na dva temeljna očista koja će umnogome obilježiti studiju Antonije Bogner Šaban, tako i ime biblioteke u sklopu koje je knjiga otisnuta – a riječ je o biblioteci Iznovljavanja – i nazivom aludira na drukčija, autorska, inovativna, dijelom i revizionistička čitanja hrvatske kazališne baštine. Uvijek sklona isticanju veličine malenih i onih koje su dotadašnji kazališno povijesni radovi prešućivali, zaobilazili ili po autoričinu sudu možda i neprimjerno vrednovali i prikazivali, A. Bogner Šaban i u ovoj knjizi ostaje dosljedna i vjerna svojim istraživačkim ciljevima. Svojevrsni “revizionizam” dotadašnjih misli napose se osjeti u članku *Početak prije početka* u kojem autorica utvrđuje značenje amaterskih kazališnih predstava na hrvatskom jeziku tijekom 19. stoljeća te događaja i osobnosti koje su prethodile utemeljenju Hrvatskoga narodnoga kazališta u Osijeku i velikim dijelom njegovo utemeljenje uopće učinile mogućim, na način na koji se

o tome dotada nije govorilo zbog nedovoljne istraženosti, ali i zbog stanovitih ideoloških opterećenja. Sklonost se *iznovljavanju*, štoviše, može kanalizirati kroz još tri važne teme ove knjige, ali i autoričina teatrološkoga rada uopće, a to su kazališni život Slavonije, lutkarstvo i kazališna likovnost.

Jedna od najvažnijih zagovornica slavonske dramske književnosti i kazališta u hrvatskoj teatrologiji – o čemu ponajbolje svjedoče njezine knjige i monografije *Kazališni Osijek, Festival glumca, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Dječje kazalište Branka Mihaljevića* i *Vinkovačka kazališna tradicija* – već je u prvoj studiji ove knjige “Cererinji i Dionizovoj prikazbenoj poslanici”, usredotočena na jezgrovit pregled kazališnoga i dramskoga života Slavonije, Baranje i Srijema od 18. stoljeća do suvremenosti. Autorica, rodom i sama Slavonka, u njoj prikazuje najvažnije kazališne postaje u životu gradova i mjesta kao što su Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Virovitica, Ilok, Beli Manastir i Županja, a obol slavonskim kazališnim temama nastavlja se i kroz studije posvećene brojnim kazališnim umjetnicima rodom iz toga kraja, odnosno onima koji su svojim djelovanjem obilježili kazališnu prošlost Slavonije poput Branka Mešega, Miroslava Madera, Joze Matakovića, Vanje Dracha, Fabijana Šovagovića i drugih.

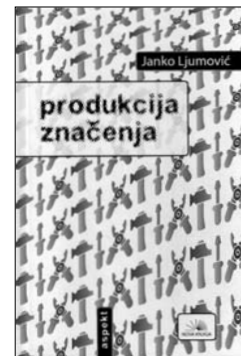
Idući konstitutivni segment teatrološkoga rukopisa Antonije Bogner Šaban jest i autoričino bavljenje problematikom lutkarskoga pa i dječjega

kazališta. Tako se i ovdje, pišući o knjigama Henryka Jurkowskog, Borislava Mrkšića i Luke Paljetka te o radu Kosovke Kužat Spaić, kao i u svojim prethodnim radovima (*Marijone osvajaju Zagreb, Tragom lutke i Pričala, Susreti lutkara i lutkarskih kazališta*), ponovno potvrđuje kao vrsna poznavateljica povijesti i suvremenosti svjetskoga, a napose hrvatskoga lutkarstva. Kvalitativno, ako ne i kvantitativno velik dio knjige otpada i na u hrvatskoj teatrologiji razmjerno rijetka razmatranja hrvatske kazališne likovnosti, napose u člancima posvećenim hrvatskim scenografima Jozi Matakoviću i Aleksandru Augustinčiću, autoru kazališnoga zastora za lutkarsko kazalište Ivici Antolčiću ili kostimografkinji Ljubici Wagner čiju je veliku retrospektivnu izložbu priredila upravo Antonija Bogner Šaban.

Posljednja, uvjereni smo tek zasad, u nizu autorskih knjiga teatrologinje Antonije Bogner Šaban sabire njezine radove objavljene u prvom desetljeću 21. stoljeća, ali i sumira teme kojima se tada, a i ranije kontinuirano bavila. No, promotrimo li još jednu temu kojom se Antonija Bogner Šaban bavila tijekom minuloga desetljeća, shvatit ćemo da nam je autorica ostala dužna još barem jednu knjigu, onu posvećenu višegodišnjoj autoričinoj znanstvenoj opsesiji, istaknutom glumcu i redatelju prve polovice 20. stoljeća – Ivi Raiću. Čini se stoga prikladnim zaključiti ovaj prikaz s nadom u što skorije ukoričenje autoričinih misli o jednom od utemeljitelja hrvatske kazališne režije.

Darko Lukić

ZNAKOVI KULTURNE PRODUKCIJE



Janko Ljumović:
Produkcija značenja,
Nova knjiga, Podgorica, 2011.

Janko Ljumović uvjerljiv je autor i autoritet kad je riječ o kazališnoj produkciji i kulturnoj proizvodnji uopće. Intendant Crnogorskog narodnog pozorišta u Podgorici, profesor na studiju produkcije Fakulteta dramskih umjetnosti na Cetinju, autor brojnih kulturnih i medijskih projekata, aktivan teoretičar i praktičar kulturnih politika i kulturnih produkcija u regiji, uistinu ima što reći o temi kojoj pristupa. I zna kako to treba učiniti. Utoliko njegova knjiga *Produkcija značenja* predstavlja ne samo zanimljivo svjedočenje o vrlo dinamičnim tranzicijskim procesima u crnogorskom kulturnom životu, nego i koristan prilog još uvijek skromnom popisu relevantnih naslova u tom području u cijeloj regiji. Pojam “značenje”, naravno, ne razumijeva Ljumović (samo) u ograničenom opsegu semiotike, nego ga rabi prije svega u višeznačnosti riječi “smisao”. Upravo u tom opsegu kreću se Ljumovićeve teorijska razmatranja i raščlamba praktičnih studija slučaja pa cijela knjiga sa svojim 21 poglavljem okupljenim u dva dijela propituje i smisao proizvodnje i proizvodnju smisla te smislenost bavljenja kul-

turnom proizvodnjom, kao i produkciji smisla u kulturnim projektima kroz različite otvorene produkcijske procese i strategije kulturne razmjene. U prvom dijelu knjige autor preuzima logičan i metodološki prividno jednostavan posao definiranja i pojma, i značenja, i mjesta i uloge producenta i menadžera u kulturnoj proizvodnji, u kazalištu, na filmu (gdje nužno raščlanjuje i zasebno razmatra, ali i komparativno postavlja europsko iskustvo, iskustvo SAD i domaće, crnogorsko), zatim producenta i menadžera u elektroničkim medijima, u širokom polju kreativnih industrija i na kraju, u još širem području društvenih odnosa gdje se susreću polja kulturnih politika i menadžmenta u kulturi. Vrlo brzo, međutim, Ljumović pokazuje koliko je zahtjevno i nimalo jednostavno govoriti o navedenim pojmovima u uvjetima kad ne samo nužan vokabular, nego i gramatika takvog govorenja nisu općepoznati i podrazumijevajući, i kad publike, pojednostavljeno govoreći, ne razumiju jezik kojim se autor služi. To nerazumijevanje jezika kulturne produkcije i menadžmenta u kulturi u tranzicijskim je zemljama posljedica glemog zakašnjenja u učenju i relativno nedavnog uključivanja u tijekove produkcijskog područja. Zbog toga se čak i u profesionalnim krugovima u regiji čuje kako je riječ o "novotarjama", iako, istini za volju, govorimo o procesima koji u razvijenim društvima Zapada traju na sveučilišnoj razini već gotovo pola stoljeća, a u praksi najmanje stoljeće i pol, ako ne i (zna-

tno) duže. Nije, dakle, uopće riječ o nekom pomodarstvu prepisivanja američkih pravila kulturne proizvodnje i prevođenju američkog pojmovlja u domaće kulture, kako se to nerijetko može čuti iz redova (treba li naglasiti neukih) kritičara, nego o novorođenju samih pojmova koje jezik treba imenovati. Ta zadaća i Ljumoviću, kao i svim teoretičarima kulturne proizvodnje i potrošnje u tranzicijskim zemljama, metodološki nužan uvod čini možda i najsloženijim dijelom posla.

Poseban napor ulaže Ljumović kako bi u definiranju pojmova i dokazivanju svojih tvrdnji citirao gotovo isključivo stručnjake iz regije, što uopće nije zahvalna zadaća s obzirom na njihovu (malo)brojnost. U isto vrijeme, međutim, takvo nastojanje postije višestruk učinak osvještavanja još uvijek malobrojnih, ali zbog toga ne manje stručnih i ne manje bitnih napora teoretičara i znanstvenika na tim prostorima, umrežavanja relativno skromnih postignuća i dosega tih teorija u regiji, stanovit sinergijski učinak "prosvjetiteljskog" djelovanja tih pionira i, konačno, osvjetljavaju sličnosti i razlika između tranzicijskih procesa na prostorima koji se međusobno dobro jezično i kulturalno razumiju. Utoliko taj prvi dio knjige u isto vrijeme predstavlja i korisnu udžbeničku literaturu i oslonac za teorijska istraživanja.

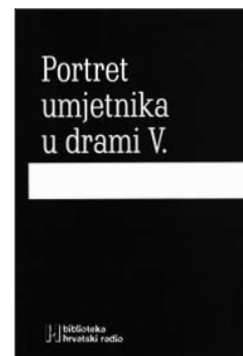
Drugi dio knjige razmatra čitav niz (točnije dvanaest) različitih studija slučaja, koji su svi analizirani s motrišta produkcije i menadžmenta. Autor

pritom najprije teorijski pristupa jednom općenitom problemu, da bi ga odmah nakon toga provjerio na vrlo konkretnom slučaju, što njegovu teorijsku analizu čini uvjerljivijom i posve razumljivom i za krug čitatelja izvan stručnog područja kojim se bavi. Tu osobito valja istaknuti analizu posebnosti nacionalnih kazališta i primjenu rezultata takve opće analize na poseban slučaj Crnogorskog narodnog pozorišta u Podgorici, jednako kao i analizu kazališnih festivala s kasnijim konkretiziranjem na primjeru festivala *Kotor Art*. Svjestan koliko je u ukupnoj međuovisnosti kulturne proizvodnje kazališna produkcija izravno ovisna o okruženju, Ljumović posvećuje ozbiljnu pozornost pitanjima kao što su intelektualno vlasništvo, digitalna kultura, radijska produkcija ili tržište umjetnina, ali i slici šireg kulturalnog područja poput tema kakve su redizajniranja stvarnosti, položaj umjetnosti u zajednici, međunarodna kulturna suradnja pa sve do pogleda na strategije proizvodnje "seks simbola" u suvremenoj medijskoj kulturi.

Ljumovićeva je knjiga *Produkcija značenja* koristan prilog kazališnoj i kulturnoj produkciji u regiji, ali može biti informativna i poticajna i čitatelji izvan užeg područja koje pokriva. Osim što profesionalcima nudi materijal za stručne razgovore, korisna je i za šire osvještavanje složenosti, ali i važnosti fenomena produkcije u suvremenim kulturnim proizvodnjama i potrošnjama.

Bojan Munjin

PROTIV ZABORAVA



Portret umjetnika u drami V.
Dramski program;
urednica Tajana Gašparović,
2011.

Zatekao sam se prije nekoliko godina na likovnom Biennalu u Veneciji. Svi znamo kako to izgleda: neopisiva gužva znatizeljnih posjetilaca i turista, vrućina pod ljetnim mediteranskim suncem i stotine likovnih atrakcija. Od onih spektakularnih za jednokratnu upotrebu do teško razumljivih i apstraktnih. A onda sam zastao pred izraelskim paviljonom: jednostavna montažna kuća bila je od poda do krova ispunjena knjigama. Samo to. Odjednom sam ostao zatečen kako usred tog šarenog mnoštva razmišljam o teškim pitanjima kao što su Sudbina, Povijest i Ljudi. Učinilo mi se da prisustvujem jedinstvenom prizoru koji preko te piramide nijemih knjiga, na neki posredovano simboličan način, predstavlja svu dramu čovjekovog tegobnog probijanja kroz vrijeme na ovome komadu zemlje na kojoj smo se jednom našli. Zašto knjige imaju tako težak metafizički naboj? Način da se bori protiv zaborava i ništavila, da koliko toliko ostanemo u dosluhu sa smislom naše nejasne egzistencije, da pamtimo i nadamo se, da strahujemo i da se molimo, jest da neprestano bilježimo detalje našeg posto-

janja, fantazije i stvarne događaje i da ih predamo onima poslije nas. Bez takvih tragova mi smo izgubljeni u gluhoći svemira i vremena. Ponekad čak zagubljene bilješke na neuglednim listovima papira mogu otkriti sudbonosne činjenice i promijeniti naše razumijevanje čitavih dijelova povijesti, dok vrlo često mnoštvo takvih bilježaka, opisujući i slavne i anonimne ljude, velike i male događaje, čuvajući trag o našem postojanju, ohrabruju nas da nastavimo dalje. Zato služe knjige.

U hrvatskoj kulturi postoji ne malo područja, u povijesti i bliskoj prošlosti, koja su nam jedva poznata zato jer nikada nisu bila zabilježena. Stotine događaja, umjetničkih inicijativa i samopriregornih pojedinaca, u metropolama i naročito izvan njih, ostat će neumitnim protokom vremena trajno zaboravljena jer traga o njima nažalost nema. U neprestanoj eroziji društvene memorije koja je danas prisutna više nego ikada, mali, ali nemjerljivo vrijedan napor predstavlja peto po redu knjiga *Portret umjetnika u drami* u izdanju Dramskog programa Hrvatskog radija. U njoj su ukoričeni eseji o životopisima istaknutih pojedinaca hrvatskog glumišta, kao i razgovori s njima koji ne otkrivaju samo osobnosti, umjetničke i ljudske ovih poslenika pozornice, nego bilježe tragove o važnim fazama u kazališnom životu Hrvatske kojima još uvijek svjedočimo. Važno je da ova knjiga nije strukturirana tako da izabire samo jedan tip glum-